

LLIBERTAT D'EDUCACIÓ I ENSENYAMENT SECUNDARI A BARCELONA DURANT EL SEXENNI REVOLUCIONARI (1868-74)

BENET DEL RINCÓN IGEA

Aquesta comunicació pretén donar a conèixer les implicacions ideològiques i estructurals que tingué l'anomenat Sexenni Revolucionari en l'ordre intern de l'Institut Provincial de Barcelona. De passada, farem esment de l'evolució experimentada per l'ensenyament privat, o lliure, d'aquest mateix nivell.

Quan encara estava en fase de consolidació el moviment revolucionari de setembre de 1868, la Junta Revolucionària de Barcelona cessava el Director de l'Institut Provincial amb un ofici tramès al Ministeri que n'expressava el motiu lacònicament: "*desafecto a l'actual orden de cosas*" (1).

L'improvitzat govern local havia previst substituir tots els elements reaccionaris del sistema educatiu que poguessin ser perillosos per fomentar o, si més no mantenir, la situació democràtica guanyada.

Carles Fernández Lletor de Castroverde, republicà, marginat temps enrera pels governs moderats, es va considerar l'home apte per al càrrec. Castroverde haurà de lluitar, quasibé en solitari, per dur a la pràctica una difícil llibertat d'ensenyament i per sanejar unes estructures docents i administratives deteriorades pel nepotisme dels darrers governs d'Isabel II.

Ideològicament, l'Institut s'havia caracteritzat per un dogmatisme cristià intransigent: "los catedráticos del Instituto de Barcelona somos ortodoxos puros y hacemos alarde de ello" (2) deia Joan Cortada a la inaugural de 1860. I les seves paraules encara volien continuar vigents per a molts professors durant el Sexenni. L'Institut de Barcelona se'n manifesta en última anàlisi com una mena de baluard ideològic conservador que farà els possibles per resistir els impulsos progressistes i liberalitzadors del Sexenni.

Castroverde, a través d'un informe adreçat a l'administració central, expressa la seva decepció en percebre l'oposició del seu propi claustre a l'ordre implantat el 1868 i a les aplicacions que d'ell se'n feien:

"...debo, ante todo llamar la atención de V.S. al estado general del profesorado de este claustro, que, por doloroso que me sea tener que consignarlo, está reñido con el pensamiento de la Revolución y con el espíritu dominante del progreso. Aferrado a la enseñanza reaccionaria, enemigo acérrimo de los elementos y las leyes liberales, fanático hasta el extremo de tener por norma el Syllabus y por disciplina la de los seminarios, es para él letra muerta el derecho de la libertad de enseñanza, e insiste en que subsistan todavía las trabas que limitaban la li-

bertad de los alumnos..." (3).

La intolerància del professorat de l'institut, tret de dues o tres excepcions, no va variar gaire malgrat la influència inevitable del Sexenni Democràtic. Coll i Vehí, impugnador de la Revolució, com Mañé i Flaquer, i escriptor en la Revista Popular de Fèlix Sardà i Salvany, va continuar treballant pel conservadurisme borbònic durant els sis anys de predomini liberal. Amb ell, Salvador Mestres, enemic del krausisme i Josep Monlau, que es negaria a jurar la Constitució de 1869, entre altres. Per altra banda, els successors de Castroverde en la direcció de l'Institut Josep Llausàs i Josep Ortega i Espinós decantarien les seves postures cap a una política d'ordre a mesura que es confirmava el fracàs polític del període. Cal afegir que precisament alguns d'aquests elements més reaccionaris es trobaven compresos en el Decret de 5 de novembre de 1868, el qual anul·lava els nomenaments efectuats sense oposició o fora de la legalitat (4): Eduard Coll i Masadas, Eugeni Angulo, Josep Ortega i el propi Josep Coll i Vehí, entre altres, n'eren afectats. Malgrat la denúncia explícita de Fernández Castroverde, tots ells romangueren en els seus llocs de treball indefinidament.

Com veurem línies avall, aquest bloc conservador també es va oposar radicalment a l'entrada d'elements liberals en el Claustre amb motiu del Batxillerat sense Llatí i de les classes nocturnes per a obrers (5).

A l'Institut Provincial de Barcelona tenia lloc una lluita de forces amb característiques similars a la sostinguda pels representants municipals i estatals: neocatolicisme i progressisme amb alguna ramalada de republicanisme estaven en joc. El neocatolicisme predominaria en els centres d'ensenyament barcelonins, mentre que el republicanisme de Totau i de Serraclara s'imposaria en el consistori. El govern central jugaria la carta del partit progressista.

Malgrat el que portem dit fins ara, no seria del tot cert afirmar que amb el Sexenni Democràtic res no va canviar a l'ensenyament secundari oficial de Barcelona: els plans d'estudi, el nombre d'inscripcions, les revoltes estudiantils i els canvis de local, a tall d'exemples, van modificar significativament la vida del centre durant aquest període.

Durant els dos anys que van precedir el Sexenni es van reorganitzar les matèries que estructuraven el currículum del Batxillerat a favor del Llatí i de la Doctrina Cristiana i en perjudici de les matemàtiques i de les ciències naturals (6). Com era de esperar, Ruíz Zorrilla va eliminar, des de la

(1) Document signat el 10-X-1868, Lligall 6880, ACMEC.

(2) "*Memoria para la apertura del curso académico de 1860-61*" leïda por su Director y Catedrático de Geografía e Historia D. J. Cortada, Imprta. y Libr. Politécnica de T. Gorchs, Barcelona, 1860, p. 9.

(3) Informe signat el 12-XII-1868, Lligall 6880, ACMEC.

(4) Cf. C.L., Vol. 100, pp. 559-560.

(5) Vegeu l'Informe que indiquem a la nota núm. 3.

(6) Reial Decret de 9-X-1866 i Reglament de 15-VI-1867.

legalitat, aquestes modificacions, especialment amb el Decret de 25 d'octubre de 1868 on expressava l'anacronisme en què es trobaven aquests estudis els quals, eren aptes, en tot cas, per formar teòlegs. Aquest mateix text legal introduïa la possibilitat de realitzar dos tipus de Batxillerat: "amb llatí" i "sense llatí" (7) de manera que les Diputacions Provincials tindrien autonomia per adoptar l'un o l'altre sistema. Val a dir que les esperances del legislador s'havien centrat en la segona opció, més progressista, més completa per formar ciutadans i més coherent, en definitiva, amb l'esperit revolucionari.

El primer Director del Sexenni, Carlos F. Lletor de Castroverde, va esmerçar esforços en la implantació del nou Batxillerat; i ho va aconseguir per al curs 1868-69, però sense més continuïtat, com de seguida veurem. Una ciutat industrial i progressista com Barcelona havia de comptar amb aquesta possibilitat que, tot sigui dit, econòmicament no va gravar gens els pressupostos atès que els mateixos professors del Batxillerat amb Llatí s'ofereïren per fer les assignatures afins del Batxillerat sense Llatí i, d'aquesta manera, impedièren l'entrada de possibles elements liberals. La insignificant matrícula (Vegeu taula 1) va fer comprendre, des d'un primer moment, les reserves de l'alumnat en relació a la nova proposta:

TAULA 1

Secundària. Nombre d'alumnes matriculats, examinats i aprovats en el Batxillerat "sense Llatí" durant el curs 1868-69, únic període que es va ofertar.

Nombre d'alumnes matriculats	9
Nombre d'alumnes examinats	2
Nombre d'aprovats	2

Aquestes xifres (8) resulten insignificants si les comparem amb el miler d'alumnes que es va matricular oficialment en el Batxillerat amb Llatí. L'experiència es va suprimir el curs 1869-70 i va morir per sempre més quan tot just acabava de néixer. La població escolar desconfiava d'un sistema d'assignatures novedós, potser més exigent i que tanca l'entrada a algunes carreres universitàries com ara Filosofia i Lletres i Dret. Per altra banda, una circular de 13-VI-1869 va prohibir als professors impartir altres càtedres vacants que no fossin les seves; a més, la inexistència de llibres de text adients per a les assignatures del nou currículum fou un altre obstacle que afectà l'ànim dels professors. Així doncs, el Batxillerat amb llatí seguiria sent, durant el Sexenni, l'únic Batxillerat.

L'ensenyament secundari anomenat oficial o dels alumnes que es matriculaven a l'Institut Provincial va experimentar un gran increment inicial, però va continuar amb una forta davallada que acabaria reduint la matrícula a valors inferiors als registrats abans del 1868 (Vegeu taula 2). En podem atribuir les causes a la manca "d'entusiasme revolucionari" després del curs 1868-69 i a l'augment considerable de centres privats en tota la província de Barcelona durant l'any 1869.

TAULA 2

Secundària. Nombre d'alumnes matriculats en Estudis

Generals durant el període 1865-1883. L'ensenyament lliure inclou els alumnes lliures "sense professor" i els alumnes lliures "amb professor" (la major part d'aquests últims assistien als Col·legis Incorporats).

Curs	Institut Oficial	Col·legis privats	Ensenyament lliure	Ensenyament domèstic
1865-66	1008	1534	—	50
1866-67	857	1693	—	46
1867-68	911	1880	—	163
1868-69	1073	2000	—	112
1869-70	724	—	1358	—
1870-71	684	—	1055	—
1871-72	695	—	988	—
1872-73	488	—	1115	—
1873-74	344	—	1309	—
1874-75	347	1453	—	107
1875-76	372	1491	—	82
1876-77	425	1546	—	69
1882-83	—	1840	—	—

Si ampliem la perspectiva cronològica al període que va des del curs 1858-59 en què es van matricular 1429 alumnes oficials i 1879-80 en què hi consten només 689, podem parlar d'un descens general, de tal manera que el Sexenni no va ser més que una aturada momentània i passatgera dins aquesta regressió general (Vegeu la Gràfica 1).

Les dades que posseïm de l'ensenyament lliure no són tan fiables: els directors de centres no estaven pas obligats a facilitar-les, els alumnes que feien Batxillerat en centres "incorporats" a l'Institut van passar a ser "lliures amb professor" i, probablement, no tots validaven els seus estudis en aquest centre oficial. No obstant, les dades recollides semblen demostrar un augment significatiu de l'alumnat lliure durant el Sexenni Democràtic, fenomen que es fa pal·lès especialment durant els cursos 1868-69 i 1869-70 i que continua en els anys posteriors a aquest període, exceptuant el momentani descens provocat per l'afebliment de l'eufòria inicial (9).

Projectant una línia contínua entre els cursos 1858-59 en què les estadístiques registren 484 alumnes i 1879-80 que en figuren 1997, el Sexenni apareix amb daltabaixos, encara que és significatiu en el procés general ascendent de l'ensenyament privat que s'observa en els dos decennis considerats.

Paral·lelament, com és lògic, augmentava al nombre de centres privats o col·legis que depenien de l'Institut. Els sis anys democràtics que estudiem van representar un impuls decisiu en aquest procés (vegeu taula 3) (10):

TAULA 3

Centres d'ensenyament privats existents en la ciutat de Barcelona:

Any	Centres
1850	8
1868	14
1874	31
1882	28

(7) El Batxillerat amb Llatí incloïa: Gramàtica Llatina i Castellana, Retòrica i Poètica, Geografia, Història Universal i d'Espanya, Aritmètica i Àlgebra, Geometria i Trigonometria, Física i Química, Història Natural, Psicologia, Lògica i Filosofia Moral, Fisiologia i Higiene. El Batxillerat sense Llatí exclouïa la Gramàtica Llatina, la Retòrica i la Poètica. Afegia a la resta d'assignatures del Batxillerat amb Llatí el Dret, Agricultura, Indústria, Comerç, Art, Biologia i Ètica. Per a més detalls, podeu veure el Decret de 25-X-1868, C.L., Volum 100, pp. 456-457.

(8) Extreptes de l'ofici que el sots-director Salvador Mestres va enviar a la Diputació el 14-VII-1869, Lligall 2281, Exp. 13, ADPB.

(9) Quan no indiquem una altra cosa, les dades ordenades en taules estan organitzades a partir de les que es publicaven en els *Discursos Inaugurals* de curs de la Universitat de Barcelona.

(10) Dades extreptes de les memòries inaugurals de l'Institut Provincial.

Fonamentalment, la influència del període democràtic que ens ocupa sobre la marxa de l'ensenyament secundari a Barcelona, va consistir en haver incrementat ostensiblement l'alumnat lliure. No obstant, val a dir que l'esmentat impuls es venia detectant ja amb anterioritat a aquest període.

Com a conseqüència de tot això, també va créixer el nombre de titulacions i la proporció d'aprovat en relació als presentats: com podeu observar a la taula 4, en el curs 1872-73, per exemple, van aprovar tots els alumnes que es van presentar a examen.

TAULA 4

Titols de Batxillerat. Nombre d'alumnes presentats i aprovats.

Curs	Suspensos	Aprovats	Presentats
1867-68	36	183	219
1868-69	13	250	263
1869-70	14	153	167
1870-71	8	179	187
1871-72	15	209	224
1872-73		282	282
1873-74	18	168	186
1874-75	36	202	238
1875-76	9	131	140
Total	149	1757	1906

La cota més alta de titulacions s'assoleix en el curs 1872-73, moment en què, probablement va finalitzar el Batxillerat el gran grup que s'havia matriculat en 1868.

Cal dir que aquestes dades no expressen tot el trasbals que va suposar per a la vida del centre el nou règim estructurat al voltant de la llibertat d'ensenyament (11): per examinar-se en l'Institut de qualsevol assignatura ja no seria necessari haver assistit a classes d'aquest centre, ni tampoc dels col·legis incorporats. Era suficient satisfer els drets de matrícula i l'alumnat va aprofitar per examinar-se d'un nombre arbitrari d'assignatures cada curs i, cíclicament, completaven totes les prescrites per al Batxillerat en poc temps.

Malgrat que l'assistència a classe era lliure o, potser perquè ho era, durant els primers mesos del curs 1868-69 algunes aules superaven els 200 alumnes. Això representava el 30 o 40 % més de la població que habitualment hi assistia. Amb aquestes condicions era difícil mantenir els mínims de disciplina i, menys encara, dur a terme el necessari seguiment individual que encara necessitaven nens de 9 o 12 anys.

Quant a l'assistència a classe, alguns professors volien mantenir el costum de passar llista i d'impedir la realització de l'examen als absentistes. Arran d'aquesta actitud intransigent, els alumnes van protestar enèrgicament i el Director, a pesar de trobar justificats els aldarulls organitzats contra els seus companys, va haver de reprimir-los (12).

El desequilibri entre el nombre d'alumnes matriculats en algunes assignatures i el d'altres era exagerat. Pel novembre de 1868, per exemple, es produïen contrastos com aquests (13):

TAULA 5

Nombre d'alumnes matriculats en algunes assignatures de Batxillerat durant el curs 1868-69.

Assignatures	Núm. d'alumnes
Gramàtica castellana	2
Llatí de 1r.	110
Història d'Espanya	531
Química	3

Sortosament, molts alumnes abandonaven al cap de poc temps. Tantmateix, de l'embolic no pocs en van treure profit ja que van ser anys propicis per als abusos i per a les arbitrarietats: els alumnes rics mitjançant diners i els alumnes pobres per una compassió malentesa, van rebre graus i títols sense reunir el cabal necessari de coneixements (14). L'ordre i la disciplina es van recuperar progressivament a mesura que, com dèiem línies amunt, professors més autoritaris ocupaven la Direcció del centre.

Els tribunals que examinaven els alumnes procedents de centres privats també van ser més indulgents durant aquest període, fins al punt que el director Josep Llausàs ho va denunciar públicament en el discurs inaugural del curs acadèmic 1870-71 (15). Val a dir que la feina d'aquests tribunals (formats sempre per professorat de l'Institut Provincial) es va incrementar ostensiblement en el període que va des de 1860 a 1880 tal com hem vist.

A tall de conclusió, podem afirmar que el període democràtic obert per la "septembrina" i tancat per la primera restauració borbònica va representar un mal somni per a la major part del claustre de l'Institut Provincial de Barcelona. Aquest centre va viure, durant els sis anys democràtics, un seguit de contradiccions, fracassos i paradoxes que, aparentment, van justificar les raons argumentades pels escèptics de la Revolució. Veritablement, les condicions descrites no eren el medi més favorable per engegar millores qualitatives en l'ensenyament; tanmateix, el Sexenni va obrir perspectives noves perquè, alumnes i professors, tot i dins una manifesta immaduresa o incapacitat radical per gestionar les pròpies llibertats, van albirar altres maneres de fer i de pensar. La successió dels fets esdevinguts entre 1868 i 1874 acabava d'obrir una esquerda irreparable en el mur de contenció que representava la ideologia dominant de l'Institut Provincial de Barcelona.

SIGLES UTILITZADES:

C.L.: Col·lecció Legislativa.

ADPB: Arxiu de la Diputació Provincial de Barcelona.

ACMEC: Arxiu Central del Ministeri d'Educació i Ciència (Alcalà de Henares).

(11) Vegeu article 5 del Decret de 21-10-1868

(12) Ofici de Fernández Castroverde al Director General d'Instrucció Pública del 12-XII-1868, Lligall 6880, ACMEC.

(13) Matricules en novembre de 1868, Lligall 2281, Expedient 13, ADPB.

(14) Podeu consultar l'ofici que el Director Josep Ortega adreça a la Direcció General amb data 6-X-1871, Lligall 6880, ACMEC.

(15) *Memoria inaugural del curso 1870-71* pronunciada per Josep Llausàs (inèdita), Lligall 5774, ACMEC.